

TÜRKLERİN ATASI KORKUT ATA

Doç.Dr.İsa Özkan*

Türk boylarının en büyük ortak paydası olan kültür unsurlarının kısa, orta ve uzun vadeli plan, program ve projeler ile araştırılmasının önünde iyi niyetle hareket edildiği takdirde pek fazla engeller olduğunu sanmıyoruz. Kültürümüzün en mühim unsurlarından Türk dili, edebiyatı ve tarihi ile ilgili son yıllarda T. C. Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı kuruluşların Türk cumhuriyet ve topluluklarından ilgili bilim adamlarının da katılımıyla müşterek olarak hazırladıkları bazı projeler dikkati çekmektedir. Ayrıca, Türk devlet ve toplulukları ise değişen siyasî gelişmelere uygun olarak gittikçe artan bir yoğunlukta millî kültür varlıklarına sahip çıkmakla kalmamış abidevî şahsiyetlerimizi sadece millî kamuoyuna mal etmenin ötesinde Unesco nezdindeki girişimlerle bütün dünyaya tanıtma yolunda önemli işler başarmışlardır. Bu cümleden olarak 1995 yılında Kırgız destan kahramanı Manas, 1996 yılında Nasreddin Hoca ve Kazak Şair Jambıl Japaoğlu, 1997 yılında Muhtar Avezov Türk devlet ve topluluklarında pek çok tören, ilmi toplantı ve gösteriyle anılmıştır. Bu çalışmalar alkışlanmaya layıktır. Ancak, geniş bir alana yayılan zengin kültürümüzü çeşitli sebeplerle yıllarca ihmâl ettiğimizi göz önüne alırsak, daha yapılacak çok işler olduğunu da gözden ırak tutmamalıyız.

Unesco 1998'i *Dede Korkut* yılı olarak ilan etmiştir. *Dede Korkut (Korkut Ata)* da hiç şüphesiz Türk devlet ve topluluklarını birleştiren ortak atalarımızdan birisidir. O, bir destan kahramanı, bilinen en eski ozan, Türklerin Oğuz ve Kıpçak kavimlerine darda kaldıkları vakit yardım eden bir veli, efsanevî bir ata ve kopuzun mucididir. Onun hayatını, bazı tarihî kaynaklarda kırık dökük bilgiler olsa da destanlardan ve Türk halkları arasında anlatılan menkabelerinden öğrenebiliyoruz.¹ Ta VIII. yüzyıla kadar giden bu efsanevî hayat, bütün Türklerin hayalinde ve hatrasında bilge bir şahsiyet olarak bugüne kadar saklanmıştır. Oğuzlar arasında yiğit, bey ve hanlar sıkıntıya düştükçe tıpkı boz atlı Hızır gibi imdadına yetişmiş, Boğaç Han'a ad vermiş, Pay Piçen Beg'in Kızı Banı Çiçek'i Oğuz'un imrenesi Beyrek'e istemeye o gitmiş ve Deli Karçar'ın ipe sapa gelmez isteklerini o tedarik etmişti. Her destanda "*soy soylamış, boy boylamış, yöm verip*", baht dileyerek "*gelimli gidimli, ahir ucu ölümlü dünya*"da bizlere, "*gölgelice kaba ağacın kesilmesün, kamın akan görklü suyun kurumasin, Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin, çapar iken ağ-boz atın büdrümesün, çalışanda kara polat öz kılıcın kedilmesün, dürtüşürken ala gönderün uvanmasun, ağ sakallı baban yiri uçmak olsun, ağ bürçeklü*

*Gazi Üniversitesi, Tömer Başkanı, Ankara -Türkiye.

¹Эуелбек Қоңыратбаев, Қазақ Эпосы Және Түркология., Алматы 1987, б. 87-89.

anañ yiri behişt olsun, ahır soñı aru imandan ayırmasın, amin diyenler didar görsün, Allah veren umudun üzülmesin, yığışdursun, dürişdürsün günahıñızı adı görklü Muhammed Mustafa yüzi suyına bağışlasun"² diyerek dua etmişti.

Korkut Ata aynı zamanda Kıpçak Türkleri için de hatıraları hala Seyhun ırmağı boylarında yaşayan olağanüstü bir şahsiyettir. Kazak Türklerinin baksıları kötü ruhları kovmak, bazı hastalıkları iyileştirmek için ondan imdat dilerler. Bir ziyaretgâh olan onun makamı etrafında:

Su basında Süleyman	Su(Sırderya/Seyhun) başında Süleyman [Dağı]
Su ayağı <i>Er Korkut</i>	Su ayağında Er Korkut [Mezarı]
Balalardı sen korkut!	Çocukları sen korkut!

...

Su ayağı Er Korkut	Su (Sırderya) ayağında er Korkut [mezarı]
Päleketti sen korkut	Felaketleri sen korkut!
Baksı piri emespeñ	Baksıların (kamların) piri sen değil miydin
Köziñdi sal kolum tut	Göz kulak ol elimden tut!
Sizden medet tileymin	Sizden medet diliyorum
Sunak Ata Ävliye	Sunak Ata Evliya !
Sizden medet tileymin	Sizdet medet diliyorum
Korkut Ata Ävliye	Korkut Ata Evliya.

Ölü desem ölü emes	Ölü desem ölü değil
Tiri desem tiri emes	Diri desem diri değil
Ata Korkut Ävliye	Korkut Ata evliya

şeklinde okunan şiirler teşekkür etmiş; Türk milleti her coğrafyada onu ortak şuurunda yaşatmıştır. Anadolu Türkleri arasında da yukarıdaki Kazak baksı ve kadınlarının söyledikleri şiirlere benzer dilekleri anlatan söz kalıplarına rastlamaktayız. Nevşehir İli'nin hudutları içinde Kızılırmak'ın üst çığırlarını yurt tutan Türkmenlerin Herikliler oymağına mensup Kozaklı ilçesine bağlı köylerde yaşayan ahali arasında yaramazlık yapan ve uyumayan afacan ve haylaz çocukları ikaz etmek; uslu durmalarını sağlamak veya uyutmak için "Hörhut geliyor, bacadan veya gökten inecek" şeklinde bir söz söylerler. Hatta bu sözü söyleyenler için de "Hörhut çağırıyor" deyimi kullanılır. Adı geçen oymağın sakin olduğu Abdi köyüne mensup bu satırların yazarı söz konusu deyimi çocukluk yıllarında pek çok defa babannesinden işitmiştir. Kazak, Karakalpak ve Türkmenistan sahalarında onun hakkında daha pek çok efsane sözlü gelenekte anlatılmaktadır. Bir rivayete göre Korkut Ata çok uzun yaşamıştır. O hep ölümden kaçmış, fakat ölüm onu kayrak yılan suretinde Seyhun ırmağının üstünde seccadesinde

²Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Giriş-Metin-Faksimile., Ankara 1994, s . 115.

otururken yakalamıştır.³ Şahsiyeti hakkında daha ayrıntılı bilgilerin kaydedildiği Oğuznâmede de 295 yıl gibi uzun bir süre ömür sürdüğü belirtilmektedir. Oğuzların Bayat boyundan olan Korkut Ata, Dede Korkut Kitabı'na göre Hz. peygamber zamanında, Şeçere-i Terâkimeye göre ise ondan üç yüz yıl sonra yaşamıştır.⁴ Korkut Ata içinden çıkılmaz güç durumları aklı ve bilgisi ile çözen, herkesin kendisine saygı duyduğu ulu bir kişidir. *Dede Korkut Kitabı* şeklinde bizatihi adını alan destanlar mecmuasındaki on iki destanda da önemli olaylarda hep onun ortaya çıktığını ve düğümün olumlu yönde çözülmesine katkıda bulunduğunu görüyoruz.

Korkut Ata'yla ilgili bilgiler Hazar'ın ötesinde daha çok sözlü gelenekte saklanmıştır. Anadolu ve Azerbaycan'da ise onunla ilgili bilgiler yazılı gelenekten tespit edilen destanlarla, diğer tarihi ve edebî eserlerde yer almıştır. Anadolu'daki sözlü gelenekte, Korkut Ata'dan ziyade Dede Korkut Kitabı'ndaki "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul", "Basat'ın Depegözü Öldürdüğü" ve "Kam Böre Oğlu Bamsı Beyrek" destanlarının yaşadığını görmekteyiz. Azerbaycan'da ise Tepegöz ve Karacuk Çoban ile ilgili rivayetler derlenmiştir. Söz konusu rivayetler efsane ve masal karakterine bürünmüş; destanî yapısını ve özelliklerini kaybetmişlerdir. Dede Korkut Kitabı'ndaki destanların bu şekilde masallaşmış örneklerine Bulgaristan, Romanya Türkleriyle, Gagauz Türkleri arasında da rastlamaktayız.

Çok eski devirlerden beri Türk milleti ata ruhlarına ve onların mezarlarına saygı duymuşlardır. Hatta Türk boyları arasında değişik dinî kültür muhitlerinde makam ve mezar meselesi başlı başına bir kült haline gelmiştir. Bilhassa kendisine maddî ve manevî alanda hizmet etmiş ulu kişilere Türk halkı velilik derecesinde bir ilgi göstermiştir. Bu tür Türk büyüklerinin makamları etrafında kurban kesmek, bez bağlamak gibi bazı pratiklerin de yaşatıldığını görmekteyiz. Ayrıca Türk halkı Korkut Ata gibi ulu kişilere bir değil birkaç yerde makam izafe etmektedir. Dede Korkut'un da Türkiye'de *Ahlat'ta Korkud Han kabri*; İdil-Ural Bölgesi'nde İdil ırmağının sahilinde Saray civarında *Korkut asitanesi* Azerbaycan da Şirvan'da Kırklar makamında *ziyaratgâh-ı Horhut* ile Sır-derya(Seyhun) ırmağının Aral'a kavuştuğu yere yakın Kazalı'dan 25-30 km. aşağı kısımda nehrin sol yanında yer alan "Korkut kabrı" yaygın olarak bilinen başlıca makamlardır.⁵ Sözü geçen makamlar içinde eski Oğuz yurdu olan Seyhun boyundaki makam en ünlü ziyaretgâhlardan biridir. Ebubekir Divayev adlı Türkolog, 1896 ve 1898 yıllarında bu makamın resmini çekmiş ve yayımlamıştır. Divayev, ayrıca makamının civarındaki Kazak

³Özkan, İsa, "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1995, Ankara 1997, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 263-314(19+30).

⁴Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile.*, Ankara 1994, s. 115.

⁵İnan, Abdülkadir, "Kitab-ı Dede Korkut" Hakkında *Makaleler ve İncelemeler.*, Ankara 1968 s. 42-43..

kabilelerinden Korkut Ata hakkındaki anlatmaların bir kısmını derlemiş ve daha sonra bunları ilim âlemine sunmuştur.⁶

Türklüğü birleştiren Korkut Ata'nın makamı ne yazık ki 1960 yılındaki nehir yatağının taşkınları sebebiyle yıkılmıştır.⁷ Bu konuda Barısoğlu Cumabek adlı yaşlı bir kimseden alınan haber 6.09.1969 tarihinde Almatı'da çıkmakta olan Kazak Edebiyatı dergisinde yayımlanmıştır. Korkut Ata'nın makamı uzun süre kendi kaderine terkedilmiştir. Nihayet Kazak hükümeti geçtiğimiz yıl Kızıl Orda vilayetinin *Karmakşı* ilçesi yakınında Korkut Ata'ya bir anıt-mezar yaptırmıştır. 12-13 Kasım 1997 tarihinde söz konusu anıt-mezarın açılışı yapılmış ve bazı etkinliklerin yanı sıra burada bir de "Korkut ve Türk Alemi Uluslararası Toerik ve İlmî Sempozyumu" düzenlenmiştir. Ancak Kazak hükümeti projesine uygun olarak Korkut Ata'nın adına yakışır güzellikte bu alanı tam bir rekreasyon alanı ve külliye haline getirmek istemekte ve Türk cumhuriyetlerinden yardım talep etmektedir. Efsane ve destanlarını dinleyerek büyüdüğümüz bu müşterek atababalarımızın makamlarının adına ve ululuğuna yakışır şekilde düzenlenmesi dileğimizdir.

Kültürümüze tarihî ve menkabevî mânâda geçmişte hizmet etmiş şahsiyetlerin külliye, türbe, mezar ve makamlarının ayakta kalması için bakımı, restore edilmesi, gerekmektedir. 1992 yılındaki önemli değişiklikten sonra Ahmet Yesevî'nin Kazakistan'daki külliyesinin restore edilmesi olumlu bir gelişmedir. Türklerin tarihî ata yurdu olan Türkistan'daki kültürel ve arkeolojik araştırmalar konusunda ihtiyaç duyduğumuz ciddî çalışmaların Türk devletlerinin desteğinde ve Türk ilim adamlarınca henüz başlatılmamış olması önemli bir eksikliklerdir.

Arkeolojik, etnoğrafik ve folklorik araştırmalar, dil, edebiyat, tarih ve sanat konusunda bir kültürün pek çok cephesinin aydınlanmasına imkan sağlar. Meselâ eski bir Oğuz yurdu olan bugünkü Kazakistan'daki Janakent(Yenikent), Barçınlığkent, Özkent yine diğer Türk yurtlarındaki büyük kültür merkezi olduğu tarihen sabit bulunan Yetisu(Cetisu), Ötüken ve Yenisey Bölgesi, İdil boyundaki Bulgar ve Altınordu ile, Özbekistan ve Türkmenistan'daki Seyhun ve Ceyhun boylarındaki tarihî şehirler, Merv, Ürgenç(Harezm) ile Azerbaycan'daki merkezlerde söz konusu arkeolojik keşif ve kazılar

⁶ Дивайев, А.А., Несколько слов о Могиле святого Хорхут-ата ЗВО, т XIII СПб-1900, стр 40.

⁷ Kazakistan'ın merkezi Almatı'da çıkmakta olan "Kazak Edebiyatı" gazetesinin 6.9.1969 tarihli nüshasındaki "Korkut Baba Kabri" başlıklı yazıda nakledilen bilgilerin şöyle ifade edilmektedir: "Biz yakında Kızıl orda vilayetine kadar gittik geldik. Kurkut istasyonunda indikten sonra, yaşlı ihtiyarları ve mezar hakkında bilgisi olan yurddaşları aramaya koyulduk. Ne yazık ki, mezar hakkında bilgi sahibi olanlar pek az bulundu. Bulunanlar da, tam bir bilgiye sahip değildiler. Öyle kara kara düşünürken, bu istasyonda doğma büyüme bir ihtiyarın bulunduğunu duyduk. Yaşı yetmiş'e gelmiş olan Barısoğlu Cumabek, bu yerde ta çocukluğundan beri çalışmış bir insan. Şimdi emekliye ayrılmış. Dede Korkut'un mezarının bulunduğu vadideki kayalıklara bizi götürdü, çok eskiden, dedi, Cumabek amca, buraya gelirdim. İşte orada Kurkut; babalarımız onun çoktan beri yıkılmadan kaldığını söylerlerdi. fakat ne kadar sağlam olsa da er geç yıkılmağa mahkûmdu, nitekim bundan birkaç yıl önce bu vadiden kuvvetli bir su taşkını olduğu zaman mezar yıkıldı da.

-Bu nasıl yıkıldı ve hangi yıl?

-1960 yılınının başlarında. Nehir yatağından çıkmış, çevreye yayılmıştı. işte o zaman mezar suya yıkıldı" Bkz. Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. DXCLX.

planlanıp uygulama alanına konulmalıdır. Ayrıca Türk büyükleri ile ilgili menkabe ve rivayetlerin tespit edilip bütün Türk lehçe ve şivelerinde yayımlanmalıdır. Bütün bu çalışmalara Dede Korkut yılı olaması dolayısıyla Korkut Ata ve destanlarından, başlanmasını diliyoruz. Korkut Ata hakkındaki Türk yurtlarındaki rivayetlerle Oğuznameler, yeni basımlar halinde ilmhi ve popüler yayın şeklinde hazırlanılarak bütün lehçe ve şivelere aktarılmalı ve okuyucunun istifadesine sunulmalıdır. Bu amaçla, bütün Türk devlet ve topluluklarının ortak projesi olarak Korkut Ata ve destanları senaryo, çizgi film, drama, roman ve sanatın diğer dallarında daha önceki yapılmış çalışmaları da göz önünde bulundurarak yeniden değerlendirip işlenmelidir. Türk büyüklerini, Korkut Ata'yı, destanlarımızı, destan kahramanlarımızı tanımak, bilmek, onların manevi hatırasını ve tanzim edici yönlerini yeni nesillere öğretmek hepimizin görevidir